

COĞRAFIYANIN TƏDRİSİ METODİKASI
МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ГЕОГРАФИИ
METHODS OF TEACHING GEOGRAPHY

372.8:91

Nərmən Rizvan qızı Həsənli
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Bakı Dövlət Universiteti
<https://orcid.org/0009-0003-2276-3957>
[https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91\(1\).160-162](https://doi.org/10.69682/azrt.2024.91(1).160-162)

ÖYRƏNMƏ PROSESİNDƏ COĞRAFIYA FƏNNİNƏ VARK MODELİNİN
TƏTBİQ EDİLMƏSİ

Нармин Ризван гызы Гасанлы
докторант по программе доктора философии
Бакинский Государственный Университет

ПРИМЕНЕНИЕ МОДЕЛИ VARK К ПРЕДМЕТУ ГЕОГРАФИИ
В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Narmin Rizvan Hasanli
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Baku State University

APPLICATION OF THE VARK MODEL TO THE SUBJECT OF GEOGRAPHY
IN THE LEARNING PROCESS

Xülasə. Öyrənmə modeli öyrənmə nəzəriyyəsinin xüsusi tətbiqi və ya sahəsidir. Nəticədə, öyrənmə modelləri daha konkret və praktikidir. Bu, adətən aydın nəzəri prinsipləri və ya öyrənmə təcrübələrinin layihələndirilməsi və çatdırılması üçün strukturlaşdırılmış çərçivəni özündə birləşdirir. Yəni, öyrənmə modelləri müxtəlif müxtəlif sahələrdə pedaqoqlar üçün faydalı təlimatlar və strategiyalar təmin edir.

Açar sözlər: *öyrənmə modelləri, coğrafiya dərslikləri, VARK, mənimsəmə*

Резюме. Модель обучения – это конкретное приложение или область теории обучения. В результате модели обучения становятся более конкретными и практичными. Обычно они объединяют в себе четкие теоретические принципы или структурированную рамку для разработки и проведения учебного опыта, то есть модели обучения предоставляют полезные рекомендации и стратегии для преподавателей в самых разных областях.

Ключевые слова: *модели обучения, учебники географии, VARK, усвоение*

Summary. A learning model is a particular application or field of learning theory. As a result, learning models are more concrete and practical. It usually incorporates clear theoretical principles or a structured framework for designing and delivering learning experiences. That is, learning models provide useful guidelines and strategies for educators in a variety of different fields.

Key words: *learning models, geography textbooks, VARK, mastering*

Hər hansı fənn üzrə bilik və bacarıqlar öyrənmə prosesində əldə edilir. Öyrənmə prosesi müxtəlif amillərdən asılıdır. Bu amillər içərisində ilk olaraq öyrənmə üslubunu müəyyən etmək

vacibdir. Öyrənmə üslubu fərdin öyrənmə zamanı əldə etdiyi və ya bilik və bacarıqlarını təkmilləşdirdiyi zaman məlumatı yadda saxlamasının və mənimsəməsinin optimal yoludur. Daha

dəqiq deyilərsə öyrənmə üslubları fərdlərin məlumatı necə əldə etdiyini, saxladığını və emal etdiyini təsvir edən şəxsi xüsusiyyətlərin, güclü tərəflərin və üstünlüklərin toplusu kimi başa düşmək olar. (1)

Optimal öyrənməni təmin edən öyrənmə tərzini bilmək həm təhsilalanlar, həm də təhsilverənlər üçün vacib məqamdır. Bu, imkan verir ki, onlar güclü tərəflərindən öyrənmə mühitində istifadə etsinlər və öyrənmə zamanı yüksək nailiyyət əldə etsinlər.

Fərqli öyrənmə üslublarını başa düşmək və insanların ən yaxşı şəkildə necə öyrənmə biləcəyini müəyyən etmək, bir çox nəzəriyyəçilərin öz fikirlərini irəli sürdüyü tədqiqatların ön sıralarında olmuşdur. Pedaqoqlar əsrlər boyu təhsilalanların fərdi öyrənmə üslublarına malik olduqlarını bilsələr də, yalnız 1970 və 1980-ci illərdə bunlar sistemli şəkildə tanınmağa və başa düşülməyə başladı. 1987-ci ildə təhsil nəzəriyyəçisi Neil Fleming şagirdlərə və müəllimlərə yeni məlumatları yadda saxlamağa daha yaxşı kömək etmək üçün təcrübələrini uyğunlaşdırmaqla VARK öyrənmə modelini yaratdı.

VARK-ın mahiyyəti sorğu vərəqlərindən istifadə etməklə öyrənməni sadələşdirmək və kateqoriyalara ayırmaqdır. VARK abreviaturası – vizual (visual), eşitmə (aural), oxuma/yazma (reading and writing) və kinestetik (kinesthetic) deməkdir. Bu model bildirir ki, hər bir şagird bu proseslərdən hər hansı biri və ya bir neçəsi vasitəsilə öyrənmə təcrübəsini yaşayır. Əlbəttə, üslublarda müəyyən qədər üst-üstə düşmələr mövcuddur, lakin hər birinin özünəməxsusluğu var və bir çox şagirdlər bu üslubların bəzilərində digərlərinə nisbətən daha yüksək effektivlik göstərir. (2)

Vizual öyrənənlərin öyrənmə gücü şəkillərdə olur. Onlar rəqəmlər, şəkillər, üzlər və yerlər vasitəsi ilə ötürülən məlumatları asanlıqla qavrayırlar. Vizual öyrənmə növünə aid olan şagirdlərin şüarı “mənim başa düşməyim üçün göstər”dir.(3) Son illərdə nəşr olunan coğrafiya dərslərində informasiyanın 70%-i vizual, yəni şəkillər vasitəsilə izah olunur. Verilən şəkillər foto, rəsm, qrafika, xəritə-sxem və s. formasında ola bilər. Bu şəkillər əsasən, dərslərin motivasiya, fəaliyyət, izahat, tətbiq, yoxlama mərhələlərində təqdim olunur. Buna misal olaraq, 7-ci sinif coğrafiya dərslərinin 3-cü fəslində “Səma cisimləri” mövzusunda müəllim təhsilalanlara planet-

ləri ardıcıl şəkildə sadaladıqda vizual öyrənmə modelinə malik şagirdlər bu planetləri yadda saxlamaqda çətinlik çəkəcəklər, ancaq təhsilverən həmin mövzunun fəaliyyət hissəsində dərsə aid verilən şəkil əsasında səma cisimlərini göstərdikdə öyrənmə prosesi onlar üçün daha əlçatan olacaqdır. Bundan əlavə cədvəllər, qrafiklər, diaqramlar və s. kimi materiallar da vizual öyrənmə modelinə malik şagirdlərin mənimsəmə prosesini daha da asanlaşdırır.

Aural/Eşitmə öyrənmə modelinə malik təhsilalanlar danışılan sözü eşitməkdə və onu yadda saxlamaqda ən yaxşıdır. Onlar ətrafdakıların eşitməsi üçün verilən məlumatları effektiv şəkildə ucadan emal edirlər. Aural/Eşitmə öyrənmə tərzinə malik şagirdlər söz formalarında səs signalını daha yaxşı eşidir və şərh edir. Beləliklə, mahnılar və digər səsyazma formaları kimi sözlərdə səsi tərcümə etmək və çatdırmaq üçün istifadə edilə bilən hər hansı bir vasitə bu öyrənmə modelində çox təsirli ola bilər. Bu qrup öyrənənlər üçün tamaşa və ya teatr sətirlərini əzbərləmək, müasir dövrdə geniş vüsət almış podkastlara, audio kitablara qulaq asmaq, mnemonikadan istifadə etmək daha asan və effektivdir. Eşitmə modeli inkişaf edən təhsilalanlar mövzular, ideyalar, təkliflər və nəzəriyyələr vasitəsilə danışmağı sevir, yazmadan əvvəl danışmağa və ya eşitməyə üstünlük verirlər. Digər fənlər kimi coğrafiyada da bu öyrənmə modelindən müxtəlif mövzuların izahında istifadə olunur. Məsələn, təhsilverən 7-ci sinif coğrafiya dərslərindəki “Həyat planeti” mövzusunun tədris edən zaman Yerin Günəşdən olan məsafəsinin fərqli uzaqlıqlarda izahını verərəkən və ya bu haqda audio fayllardan istifadə edərkən, eşitmə öyrənmə modelinə malik şagirdlər onu daha yaxşı başa düşür.

Oxuma/yazma öyrənmə modelinə malik şagirdlər dərs mühitində materialların yazılı ünsiyyəti ilə özlərini rahat hiss edirlər. Oxuma/yazma öyrənmə üslubuna üstünlük verən təhsilalanlar yeni məlumatı söz və mətn şəklində göstərdikdə daha yaxşı qəbul edirlər. Onlar tez-tez siyahılar hazırlamaqla, tərifləri oxumaqla və məlumatları onlara ən yaxşı mənə verən şəkildə ümumiləşdirməklə oxuduqlarını asanlıqla mənimsəyir və sinifdə və ya şəxsi işlərində qeydlər yazmağa üstünlük verirlər. Bu modelə malik şagirdlər müxtəlif üsullarla mənimsəməni ən effektiv şəkildə reallaşdırırlar. Məs, keçirilən

mövzunu fərqli abzaslara ayıraraq, fosforlu qələmlərlə yazılardan altını xətləməklə, lüğətlərdən istifadə etməklə, esse yazmaqla, plan tərtib etməklə və s. (4). Müəllim digər öyrənmə üslublarında olduğu kimi oxuma/yazma üslubuna aid tapşırıqlar verməklə şagirdə mənimsəməni maksimuma çatdırır bilər. Buna misal olaraq, təhsilverən 6-cı sinif coğrafiya dərsliyindən “Yerin Günəş ətrafında hərəkəti və onun nəticələri”nə dair şagirdlərə esse yazmağı tapşırır bilər. Esse mövzusu “ Ən sevdiyim fəsil” adında təhsilalanlara verilir. Beləliklə, bu öyrənmə modelinə malik şagirdlər esse yazmaqla hər iki mövzu arasında olan əlaqəni daha yaxşı mənimsəyir və yadda saxlayır.

Kinestetik öyrənənlər təlim və ya dərsi yerinə yetirməkdə ən yaxşı üsul olan təcrübəni həyata keçirirlər. Onlar praktiki və real həyatdakı nişanlara üstünlük verirlər. Kinestetik öyrənənlər üçün “sına və səvh et” şüarı aparıcı prioritetdir. Elmi laboratoriya fəaliyyəti, səhnədə hərəkət və idman kinestetik öyrənənlər üçün aparıcı istiqamətlərdəndir. Coğrafiya fənninin tədrisində təcrübə və praktiki məqamlar çox olduğundan bu öyrənmə modelinə malik təhsilalanlar fənni daha asan mənimsəyirlər. 6-cı sinif dərsliyində “Təbiətin yaşıl geyimi – Meşələr” mövzusu kinestetik öyrənmə modeli üçün misal göstərilə bilər. Belə ki, şagirdlərin təlimat əsasında hazırlayacağı herbarilər təhsilalanlara bitki müxtəlifliyini əyani şəkildə göstərmək üçün təsirli bir üsuldur. Bundan başqa təlimat xarakterli mətn əsasında laboratoriya şəraitində vulkan modelinin hazırlanması, təbiətə ekskursiyaların təşkili kimi praktiki işlər şagirdlərin öyrənmə prosesini daha da asanlaşdırır.

Ümumilikdə, təhsilalanlara hansı öyrənmə modelinin uyğun olması bir neçə amildən asılı olaraq dəyişir. Təhsilverən sinifdə bütün şagirdlərin öyrənmə modelini nəzərə almaqla dərsi izah etməyə çalışmalıdır. Bəzi hallarda şagird bir yox bir neçə öyrənmə modelinə malik ola bilər. Belə olduğu təqdirdə şagird əksər fənlərdə uğurlu nəticələr əldə edir və müəllimin işini bir qədər asanlaşdırır. Müasir dərsləklərin əksəriyyətində olduğu kimi coğrafiya dərsləkləri də öyrənmə modellərinin tətbiqi üçün geniş imkanlara malikdir. Buna səbəb fənninin rəngarəngliyi və VARK modelinin hər bir üslubunun reallaşma imkanının olmasıdır. Mövzudan asılı olaraq şəkillər, diaqramlar, audiolar, esselərin tapşırıq şəklində verilməsi, praktiki işlərin yazılması, yəni hər üsluba aid materialların olması yeni dərsləklərin öyrənmə modellərinin tətbiqi olunmasına imkan verir.

Problemin aktuallığı. Öyrənmə modellərinin tətbiqi müasir dərsləklərin, eləcə də, coğrafiya dərsləklərinin hazırlanmasında əhəmiyyətli rola malikdir. Məhz bu formatda hazırlanan yeni dərsləklər və qurulan dərsləklərin tədris keyfiyyətini artırmağa xidmət edir. Bütün bu amillər məsələnin aktuallığını şərtləndirən əsas amillərdəndir.

Problemin elmi yeniliyi. Coğrafiya fənninin rəngarəngliyi onun tədrisini daha maraqlı edir. Buna görə də dərsləklərin hazırlanmasında bu modelin tətbiqi tədris prosesini daha səmərəli edir.

Problemin praktiki əhəmiyyəti. Təhsilalanların materialı tədris prosesində mənimsəmələrinin maksimuma çatdırılması üçün bu öyrənmə modelinin tətbiqi labüddür. Həmçinin təhsilverənin dərsləklə kifayətlənmədən bu prosesini reallaşdırmaq üçün həyata keçirdiyi üsullar mənimsəməni artırmaq üçün effektiv yoldur.

Ədəbiyyat:

1. P. Kerger, J. Barzilay, Public broadcasting service – USA, 2019. – s.29
2. Learning styles. URL: <https://www.melioeducation.com/blog/vark-different-learning-styles/>.
3. Seyfullyeva N., Coğrafiyanın tədrisi metodikası. – Bakı, 2023. – s.56
4. 7 Different learning models. URL: <https://www.lifehack.org/870267/learning-models>
5. Unlockin knowledge: A guide to 12 essential mlearning models. URL: <https://www.growthengineering.co.uk/learning-models/>
6. VARK Learning Style Model. URL: <https://blog.teachmint.com/learning-models-to-implement-in-the-classroom/>

E-mail: aliyevanermin11@gmail.com

Rəyçilər: *ped.ü.fəls.dok.* S.B. Allahverdiyeva,
ped.ü.fəls.dok. N.S. Seyfullayeva

Redaksiyaya daxil olub: 31.01.2024.